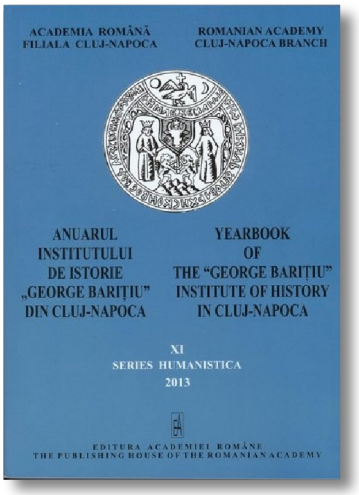

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

ISSN 1584-4404

humanistica.ro

Culte în istoria Japoniei

Marius Ioan Mihuț

How to cite this article:
Mihuț, Marius Ioan (2013) *Culte în istoria Japoniei*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 11, pp. 311–327. DOI: 10.5281/zenodo.22966321

© 2013: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

CULTE ÎN ISTORIA JAPONIEI

Marius Ioan Mihuț

Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca
Facultatea de Ştiințe Economice şi Gestiunea Afacerilor

Abstract. *As the name implies, this article aims to capture the existing cults in the Japanese archipelago, crystallized over the ages. We will discuss the four cults that we consider essential, namely: the cult of the Emperor (Tenno), the cult of labour, the family cult (ie) and the cult of harmony (wa), which still manifests itself today almost at the same intensity and which determines the Japanese way of thinking and organization.*

We will address the cult of the Emperor both constitutionally (analyzing the fundamental Japanese laws since 604 AD until 1946) and ideologically, for a better capturing of this two thousand years old institution.

In what the labour cult is concerned, we will try to show one of the reasons due to which the human factor managed on the long-term to compensate for natural vicissitudes and shortage of Japanese soil. We will try to explain the fact that the Japanese work harder than other advanced countries' populations and therefore we will use the number of strike days, of overtime (declared and undeclared), of working days per year, etc., compared with the values found in the United States, Great Britain and France.

We will then draw attention, as previously mentioned, to the family cult and the cult of harmony, trying to catch their manifestation from ancient times to the present day, especially their shaping of the Japanese spirit. We will also attempt a comparative analysis of the Japanese and the Western spirit.

As conclusions, we will try to show how all these cults influenced the Japanese development model.

Key words: *Japan, japanese cults, Tenno, ie, wa.*

Fiecare națiune are caracteristicile sale bine definite, care s-au cristalizat odată cu trecerea anilor şi care ne arată modul de organizare, de acțiune şi de gândire existente în interiorul granițelor.

În cazul Japoniei, întâlnim particularități specifice doar arhipelagului nipon, dintre care vom analiza cultele împăratului, muncii, familiei şi armoniei (*figura 1*), considerând că studiul acestora poate fi de un real folos pentru o bună înțelegere a modelului nipon.

An. Inst. de Ist. „G. Barițiu" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. XI, 2013, p. 311–327

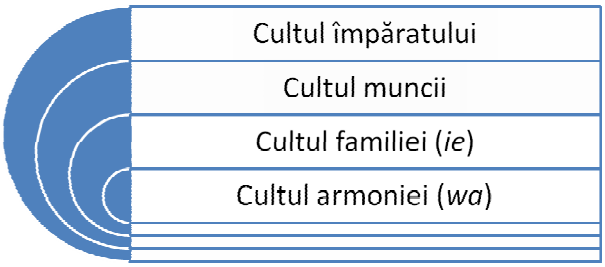

Fig. 1. Culte în istoria Japoniei.

1. CULTUL ÎMPĂRATULUI (*TENNO*)

Din cele mai vechi timpuri, arhipelagul nipon s-a fundamentat pe cultul împăratului, denumit *Tenno*[1] sau *Mikado*[2] – personaj considerat mistic, sacru, zeu coborât pe pământ, înțelepciune supremă, providență, dar şi un suveran universal, un şef de țară şi de familie etc. Pentru a surprinde mai bine caracteristicile acestui cult, vom încerca să privim lucrurile din două perspective: constituțională, respectiv ideologică.

1.1. CULTUL ÎMPĂRATULUI DIN PUNCT DE VEDERE CONSTITUȚIONAL

Analizând arhipelagul nipon, putem observa că puterea împăratului a înregistrat o evoluție sinuoasă. Prima lege fundamentală – cea din anul 604[3] – stipula că „suveranul este stăpânul poporului şi al întregii țări" şi că „stăpânul este cerul, vasalul este pământul"[4], conferind astfel puterea supremă împăratului[5].

[1] Care în traducere din japoneză înseamnă „suveran ceresc"

[2] Care în traducere din japoneză înseamnă „poartă onorifică" (mi = onorific; kado = poartă)

[3] În arhipelagul nipon existau practici şi cunoştințe cu mult timp înainte ca această „ocârmuire dătătoare de sfaturi" să apară, la începutul secolului al VII-lea. În Asia Mică, spre exemplu, Codul lui Hammurabi (denumit după regele babilonian de la acea dată şi care conține o serie de elemente comune) a fost scris cu peste un mileniu înainte (1760 î.e.n).

[4] Florea Țuiu, *Niponism*, Bucureşti, Edit. Politică, 1987, p. 72.

[5] În religia creştină, această idee o găsim scrisă mai devreme cu peste 500 de ani, în *Epistola apostolului Pavel* (cca 5 î.e.n.–cca 67 e.n.) *către romani*, în care autorul acestei cărți spune: „1. Tot sufletul să se supună înaltelor stăpâniri, căci nu este stăpânire decât de la Dumnezeu; iar cele ce sunt, de Dumnezeu sunt rânduite. 2. Pentru aceea, cel ce se împotriveşte stăpânirii se împotriveşte rânduielii lui Dumnezeu. Iar cei ce se împotrivesc îşi vor lua osândă. 3. Căci dregătorii nu sunt frică pentru fapta bună, ci pentru cea rea. Voieşti, deci, să nu-ți fie frică de stăpânire? Fă binele şi vei avea laudă pentru ea. 4. Căci ea este slujitoare a lui Dumnezeu spre binele tău. Iar dacă faci rău, teme-te; căci nu în zadar poartă sabia; pentru că ea este slujitoare a lui Dumnezeu şi răzbunătoare a mâniei Lui, asupra celui ce săvârşeşte răul." [*** *Biblia* (alias *Sfânta Scriptură*), Bucureşti, Edit. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982, p. 1288]

A urmat apoi Constituția din anul 1889, în al cărei preambul se preciza (contrar teoriei suveranității populare): „dreptul de suveranitate asupra Statului, noi l-am moştenit de la strămoşii Noştri şi îl vom lăsa mai departe urmaşilor noştri.”[6] Prin urmare, puterea provenea de la împărat fiind dobândită ereditar, impunerea acestei paradigme fiind cu putință datorită modului în care s-a înfăptuit restaurația Meiji (şi anume de sus în jos)[7].

Cultul împăratului a stat şi la baza Revoluției Meiji, având rolul de a înlesni aplicarea reformelor dorite. Instituția imperială a fost utilizată cu mare abilitate fiind asociată cu acțiunile statului. Astfel, toate măsurile erau luate în numele acesteia, ceea ce a facilitat acceptarea lor de către populație. Prin urmare „caracterul mistic al împăratului a ajutat atât statu-quo-ul, cât şi revoluția”[8].

Pentru a scăpa de răspundere în fața poporului, miniştrii şi oligarhii niponi de atunci susțineau că doar împăratul, cu originea sa divină, are autoritatea necesară de a-i trage la răspundere şi doar lui trebuie să îi dea socoteală. Aceasta s-a şi întâmplat, iar astfel clasa conducătoare scăpa de amenințarea populară. Şeful Statului reprezenta doar o titulatură ideologică, căci din punct de vedere juridic puterile împăratului erau totuşi limitate: el exercita puterea legislativă numai cu încuviințarea Dietei (art. 5 şi 37), actele sale trebuiau contrasemnate de miniştri (art. 55) etc.

După înfrângerea în cel de Al Doilea Război Mondial şi ocupația americană, împăratul a fost obligat să renunțe public la originea sa divină, la 1 ianuarie 1946. A urmat apoi o nouă Constituție, promulgată pe 3 noiembrie 1946[9], care a adus o modificare majoră în tradiția niponă: de acum, împăratul este considerat doar simbolul Statului şi al unității poporului japonez, spre deosebire de legea fundamentală din 1889, unde era numit Capul Statului. Începând cu această perioadă, polul puterii a fost reprezentat de popor, şi nu de împărat, aşa cum se obişnuia până la acea dată. Astfel, la nivel legislativ, teoria suveranității populare o domină pe cea imperială.

[6] Eleodor Focşeneanu, *Constituția Japoniei*, Bucureşti, All Educational, 1997, p. 4.

[7] Mulți autori consideră că a fost cea mai bună soluție pentru Japonia din acele vremuri.

[8] Eleanor Westney, *Imitation and Innovation: The Transfer of Western Organizational Patterns to Meiji Japan*, Cambridge, Harvard Univesity Press, 1987, p. 13.

[9] Iată câteva pasaje din această constituție: „Articolul 1. Împăratul este simbolul Statului Japonez şi al unității poporului japonez, iar acest statut se bazează pe voința unanimă a poporului japonez care este deținătorul suveranității; Articolul 2. Tronul imperial este dinastic şi se moştenește după cum se prevede în Statutul Casei Imperiale aprobat de Dietă; Articolul 3. Toate actele împăratului care se referă la chestiuni de stat au nevoie de avizul şi aprobarea Cabinetului, iar Cabinetul îşi asumă responsabilitatea acestora; Articolul 4. Împăratul îndeplineşte numai actele referitoare la chestiunile de Stat, stabilite prin această Constituție, şi nu are prerogative referitoare la guvernare.” (Apud Eleodor Focşeneanu, *op. cit*., p. 32)

1.2. CULTULUI ÎMPĂRATULUI DIN PUNCT DE VEDERE IDEOLOGIC

În Japonia, se remarcă prezența spirituală a împăratului, care, deşi uşor de perceput, este greu de definit. Dezbaterile de până acum pe această temă s-au finalizat întotdeauna prin afirmații precum: „voi nu aveți cum să înțelegeți", „este mai presus de orice" sau „este ceva sacru". Un moment important pentru susținerea ideilor prezentate anterior îl considerăm a fi sfârşitul celui de Al Doilea Război Mondial, când, pentru a capitula, japonezii au impus o singură condiție: împăratul lor să nu fie înlăturat. Au acceptat totul, cu excepția înlocuirii instituției imperiale, considerată o blasfemie, insulta supremă (de neacceptat) la adresa lor. Pentru apărarea Mikado-ului, japonezii ar fi fost dispuşi să lupte până la ultimul supraviețuitor.

Instituția împăratului este una bimilenară, comparabilă poate numai cu aceea a bisericii creştine[10]. Prezicerea unei astfel de longevități era făcută chiar de către o zeitate. Nicăieri nu se mai remarcă o astfel de profeție, precum cea a zeiței soarelui – Amateratsu, care îi spune nepotului ei că „urmaşii noştri vor fi suveranii țării unde noi vom recolta veşnic… Tu, nepotul meu, du-te şi fii suveran. Du-te! Dinastia imperială va exista cât va exista cerul şi pământul."[11] Se pot observa pe de o parte ascendența sacră a împăratului, iar pe de altă parte, perenitatea dinastiei lui. Astfel, firul roşu al dinastiei imperiale a continuat fără întrerupere, devenind cea mai longevivă la nivel mondial[12].

Danielle Elisseeff apreciază că legenda care spune că împăratul ar fi fiul zeilor, nepotul zeiței Amateratsu, „reprezintă extrapolarea legendară a perenității efective a unei ascendențe ce vine cu adevărat din epoca protoistoriei nipone" sau „faptul că îşi afundă rădăcinile într-un infinit ce depăşea rațiunea şi pe care numai soarele în aparenta sa eternitate, îl putea figura"[13].

În perioada feudală, în special în cea a shogunatului, instituția imperială a suferit o pierdere a puterii decizionale, aceasta fiindu-i răpită de către marele general. Important este că Tenno a rămas liderul ideologic (*figura 2*), „sursa şi fântâna onoarei" – cum îl numeşte Katsuro Hara[14].

[10] În ceea ce priveşte creştinismul, acesta perpetuează unele credințe şi mituri apărute pe malurile Eufratului cu peste cinci milenii în urmă.

[11] Ushisaburō Kobayashi, *The Basic Industries and Social History of Japan: 1914–1918*, New Haven, Yale University Press, 1930, p. 171.

[12] Încoronarea primului Tenno a avut loc la 11 februarie 660 î.e.n.; de atunci şi până azi, vreme de 26 de secole, au domnit 125 de împărați.

[13] Vadime şi Danielle Elisseeff, *Civilizația japoneză*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1996, p. 150.

[14] Katsouro Hara, *Histoire du Japon*, Paris, Payot, 1926, p. 242.

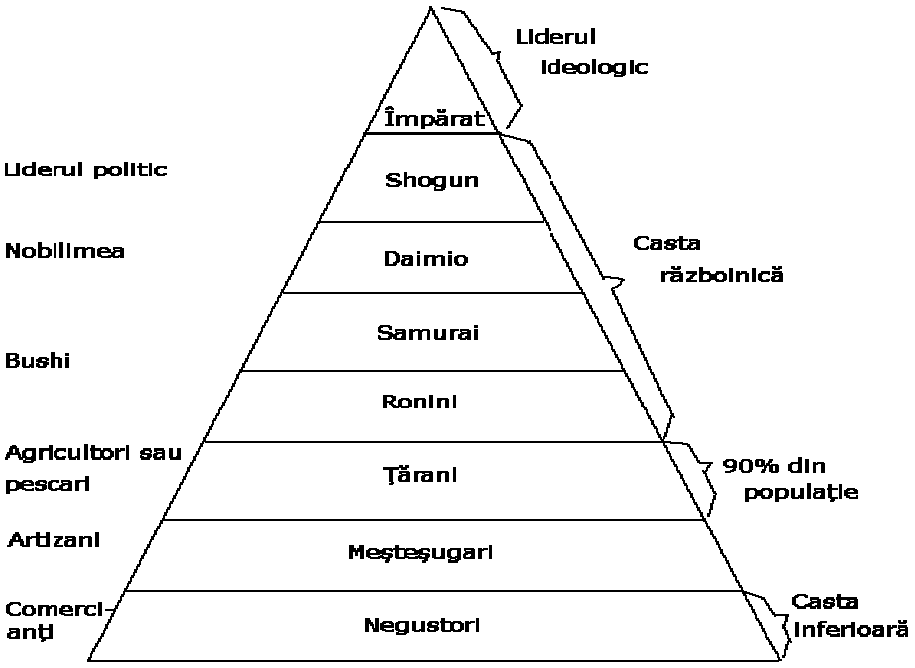

Fig. 2. Structura claselor în Perioada Togukawa.

Merită subliniat faptul că niciodată puterea ideologică a împăratului nu a fost contestată. În peste două secole de putere militară, shogunii Togukawa nu au ştirbit poziția împăratului. În fapt, toate acțiunile shogunului erau săvârşite în numele Tenno – care „nu trebuia să se pângărească" cu astfel de fapte, cum ar fi cârmuirea războinicilor[15], dar autoritatea lui s-a menținut în toată istoria arhipelagului nipon.

Dacă în perioada shogunală, puterea reală a instituției imperiale era practic inexistentă, în timpul Restaurației Meiji[16], toate reformele au fost adoptate în numele împăratului (pentru a fi mai uşor acceptate de populație); în realitate, puterea era deținută de către samuraii de rang inferior şi mediu care au făurit revoluția. Constituția din 1899 conferea o serie de atribuții pentru Tenno, care se situau la un nivel declarativ, având nevoie de aprobări ale executivului pentru a fi exercitate.

În perioada următoare epocii Meiji, militarismul a căpătat amploare, cercurile militare acaparând controlul în stat. Astfel, împăratul îşi pierde treptat puterea, fiind cel mult consultat pe marginea problemelor cu care se confrunta Japonia.

După înfrângerea suferită în cel de Al Doilea Război Mondial, odată cu noua constituție, rolul politic al împăratului a dispărut practic, dar la nivel ideologic a

[15] Împăratul a încetat să mai fie conducătorul războinicilor în anul 1232.
[16] Care înseamnă „guvernarea luminată" (1868–1912).

rămas pilonul în jurul căruia se concentrează energiile nipone. În Japonia, „canoanele determinate de strămoşi sunt considerate de neclintit reprezentând ordinea celestă. În acest spațiu revoltele şi numeroasele dispute nu au pus sub semnul întrebării niciodată rolul împăratului. Adevărat că, în practică, el a putut fi îndepărtat în favoarea shogunului (ca putere decizională), dar principiul său nu a fost niciodată contestat."[17]

După cel de Al Doilea Război Mondial, aleşii poporului i-au înlocuit pe shoguni, dar, precum în perioada Togukawa[18], importanța, semnificația spirituală şi simbolică a Tenno-ului, atât ca persoană, cât mai ales ca idee imperială, îşi menține prestigiul suprem. Aceste virtuți dăinuiesc şi în perioada postbelică, intervenția străină neizbutind să distrugă ființa imperială.

Împăratul nu mai este privit ca un zeu[19], dar rămâne un simbol al Japoniei, un intermediar între zei şi oameni, „un punct virtual care explică şi coordonează eforturile unei întregi națiuni"[20]. Împăratul este precum matca pentru albine, cu diferența fundamentală că Japonia este un grup unit, o societate, nu un conglomerat.

De-a lungul timpului, toate energiile au fost coagulate în jurul Tenno-ului. Societatea niponă a fost întotdeauna ca un „ciorchine de strugure", în care, de la împărat şi până la ultima treaptă pe scara ierarhică a societății, s-au găsit astfel de conexiuni. Populația îşi face, la orice nivel, o religie din încercarea de a-şi sprijini țara şi suveranul, considerat fiul zeilor. Întreaga națiune alcătuieşte o singură familie care l-a avut întotdeauna pe împărat drept patriarh. Țelul cel mai măreț al oricărui japonez este să vină în slujba lui Tenno („Tatălui" lor), care are rol de protector (pentru „fiii" săi).

Spiritul de solidaritate cu supuşii l-a determinat pe împăratul Daigo (884–930) să petreacă noaptea afară în frig pentru a vedea cum trăiesc oropsiții de soartă, iar pe Nintokou (313–399) să afirme că „bogăția poporului meu este bogăția mea"[21]. Şi exemplele pot continua. Prin urmare, prin grija purtată pentru supuşii lui, modelul aplicat de Mikado poate fi catalogat ca făcând parte din doctrina despotismului luminat (concept prezentat de Turgot[22], Mirabeau[23], Holbach[24], Wolff[25]).

Ca asemănare cu doctrina fiziocrată, merită subliniat faptul că în arhipelagul nipon nu există o distincție între împărat şi Dumnezeu. Dacă în Europa

[17] René Servoise, *Japon: Les cles pour comprendre*, Paris, Plon, 1995, p. 208–209.
[18] Familia shogunală care a condus Japonia în perioada 1603–1867
[19] Când împăratul îşi face apariția, nimeni nu îndrăzneşte să-şi ridice privirea.
[20] Vadime şi Danielle Elisseeff, *op. cit*., p. 146.
[21] Jacques Bardoux, *Le socialisme a l'étranger*, Paris, Nabu Press, 1950, p. 296–297.
[22] Anne-Robert-Jacques Turgot, Baron de Laune (10 mai 1727–18 martie 1781).
[23] Honoré Gabriel Riqueti, conte de Mirabeau (9 martie 1749–2 aprilie 1791).
[24] Paul-Henri Thiry, baron de Holbach (8 decembrie 1723–21 ianuarie 1789).
[25] Christian Wolff (24 ianuarie 1679–9 aprilie 1754).

creştinismul a impus o linie de demarcaţie între cele două entităţi, confundarea lor nefiind posibilă, în Japonia situaţia rămâne diferită. Dar trebuie să ţinem cont că autoritatea lui Tenno nu vine doar din originea sa divină[26], ci şi din veneraţia Mikado-ului, care a conferit (japonezului) o certitudine, o siguranţă, un sentiment de solidaritate cu oamenii asemenea lui, adunaţi sub aceeaşi pavăză.

Naţiunea niponă are o sensibilitate crescută în ceea ce priveşte simbolurile şi riturile, astfel că era nevoie de un asemenea de personaj, care să înglobeze frumosul, binele, înţelepciunea etc. Din acest motiv, japonezii sunt pregătiţi să sacrifice absolut orice pentru apărarea misticii imperiale. René Servoise notează că „nimeni nu poate cere unui tânăr japonez să moară pentru un prim-ministru, personaj efemer fără autoritate morală… în timp ce Tenno încarnează o continuitate neîntreruptă şi o promisiune de eternitate pentru Japonia”[27]. Acesta este „garantul moralei supreme” şi reprezintă cheia legăturii, „independentă sintactic”, între modernizate şi tradiţie.

Religia indigenă a japonezilor este shintoismul, care are ca fundament venerarea împăratului. Această manifestare de preţuire profundă îşi are leagănul doar în spaţiul nipon. Din păcate, glorificarea Mikado-ului împinsă la extrem şi propaganda din jurul ei au condus şi la dezastru, deoarece se considera că împăratul trebuie să fie stăpân peste întreaga lume şi că nimeni nu trebuie să îi stea în cale[28].

2. CULTUL MUNCII

Japonia este ţara care, fără să beneficieze de resurse naturale, a reuşit să devină, în 1968, dintr-un stat devastat de cel de Al Doilea Război Mondial, a treia putere economică mondială. Factorul uman a izbutit astfel să compenseze vicisitudinile naturale, penuria solului, lipsa iniţială de capital şi tehnologie.

În *L'Esprit des lois* (IV, 4), Montesquieu[29] afirma că „mai multe lucruri guvernează omul: climatul, religia, legile, maximele guvernului, exemplul lucrurilor trecute, morala, manierele; toate acestea formează un spirit general.”[30] Vom încerca să analizăm cele mai importante elemente pentru a vedea mai bine cum s-a format acest spirit general japonez, care se reflectă în modul de a gândi, de a trăi şi de a acţiona al unei societăţi.

[26] Octavian Simu, *Civilizaţia japoneză tradiţională*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Pedagogică, 1984.

[27] René Servoise, *op. cit.*, p. 239.

[28] În anul 1933, ministrul Yosuke Matsuoka (3 martie 1880–26 iunie 1946) afirma, în cadrul unei conferinţe a Ligii Naţiunilor, că „peste câţiva ani, vom fi înţeleşi în lume aşa cum a fost Iisus din Nazaret... Misiunea Japoniei este să conducă lumea, spiritual şi intelectual... Japonia va fi leagănul unui nou Mesia” (Vadime şi Danielle Elisseeff, *op. cit*., p. 150).

[29] Charles-Louis de Secondat, baron de Brède şi de Montesquieu (18 ianuarie 1689–10 februarie 1755).

[30] http://dictionnaire-montesquieu.ens-lyon.fr/index.php?id=236

Climatul – este cunoscut faptul că în zonele sărace în materii prime se vor dezvolta populații mai creative şi mai destoinice; un exemplu concludent este cel al Africii şi Asiei de Est, unde se poate observa o diferență majoră între practicile existente la nivelul celor două zone. Principalul argument este clima prielnică a continentului sudic, care favorizează recolte bogate de fructe şi legume. Cazul Japoniei este complet diferit, aici fiind nevoie de strădanie pentru a supraviețui. Pentru un alt exemplu, ne putem îndrepta atenția înspre țările Europei de Sud şi cele ale Europei de Nord, cele din a doua categorie fiind mai merituoase; statele scandinave au trebuit să compenseze dificultățile generate de factorul climatic, prin determinare şi conştiinciozitate. Prin urmare, este vorba despre o problemă de zonare, aşezarea geografică influențând semnificativ modul de viață al populației.

Religia – *Shintoismul* îi învață pe japonezi că împăratul este descendentul zeilor, că ei sunt rasa aleasă şi că menirea lor este de a fi primii în tot ce fac. Conform unei relatări pe care o regăsim în cartea lui Jean Courdy[31], un campion japonez la ciclism dormea profund şi a fost trezit de un grup de persoane care strigau: „Hoțul! Hoțul!". Acesta a ieşit de îndată şi a văzut în depărtare făptaşul care luase o bicicletă pentru a scăpa de cohorta care îl urmărea. Sportivul a pornit în urmărirea infractorului, pe care în scurt timp l-a ajuns, ba chiar l-a depăşit, din dorința lui de a fi cel mai bun, de a-şi face meseria cât mai bine, de a fi primul.

Un alt exemplu care vine în sprijinul celor afirmate. Atunci când compania producătoare de laptop-uri, Fujitsu-Siemens, a pierdut primul loc mondial, a cerut o sumă importantă pentru a-şi recâştiga poziția de lider. La auzirea acestei propuneri, o doamnă parlamentar de origine coreeană s-a opus aprobării alocării fondurilor necesare, spunând: „Avem destule datorii! De ce să mai alocăm o sumă atât de mare doar pentru a deține poziția fruntaşă? Locul doi nu ne ajunge???" Aceste vorbe au stârnit isterie în rândul aleşilor niponi care țipau: „Japonia trebuie să fie prima!", „Noi putem fi doar lideri!", „Vom munci şi mai mult doar să ajungem în frunte!"

Japonezii sunt capabili de orice sacrificiu pentru a ajunge primii, pentru a fi mândri de ei, indiferent că este vorba despre o companie sau despre națiunea văzută ca întreg. Spiritul competițional şi cultul muncii sunt ridicate la rang de artă. În plus, niponul nu trebuie privit ca fiind un conservator, deoarece el copiază noul, este deschis schimbării, din dorința de a se autodepăşi.

În anii 1980, întrebați fiind „care va fi ierarhia în lume în anul 2000?", niponii au răspuns că „în jurul acelei date pe locul întâi se va situa Japonia, pe locul doi nicio țară, pe locul trei nici o țară şi pe locul patru restul lumii"[32].

Legile – încă de la prima Constituție (604 î.e.n.) se stipula că „toți slujbaşii şi oficialitățile trebuie să înceapă lucrul devreme şi să-l întrerupă târziu"[33]. A urmat

[31] Jean Courdy, *Les Japonais*, Paris, Belfond, 1979, p. 416 şi 417.
[32] Florea Țuiu, *Japonia – un miracol?* Bucureşti, Edit. Politică, 1973, p. 228.
[33] Idem, *Niponism*, Bucureşti, Edit. Politică, 1987, p. 72.

codul Bushido (*Calea războinicului*[34] – lege pentru samurai), care susținea varianta lucrurilor realizate în mod temeinic de la rădăcină la vârf.

Exemplul lucrurilor trecute – angajatul japonez munceşte precum țăranii perioadei Togukawa, preluând din acea perioadă etica şi spiritul samuraiului, care era dedicat trup şi suflet muncii pe care o întreprinde. Din păcate, se poate cădea în extremă, ajungându-se chiar la moarte prin epuizare, practică denumită Karoshi[35].

Morala – *confucianismul* a avut ca fundament, în afara ierarhizării, pietatea filială, hărnicia, devotamentul, sârguința, strădania etc. Munca, pe lângă faptul că este o datorie morală, mai reprezintă şi o definiție de sine, un serviciu pentru societate. Totodată, ea cuprinde devotamentul față de stăpân, față de companie, față de țară. Pentru a întări aceste afirmații, este interesant faptul că japonezii au fost cu greu convinşi să îşi ia duminica liber după cel de Al Doilea Război Mondial – când economia începuse să performeze, iar când peste câțiva ani li s-a propus să îşi ia şi o jumătate din ziua de sâmbătă liber au organizat o serie de proteste, întrebându-se ce se va alege cu compania/țara lor în noile condiții.

Un raport al CCE din 1979 aducea un omagiu muncii intense, disciplinei, loialității față de companie şi calității gestiunii unei populații insulare calificate şi competitive. A doua parte a raportului menționa că, „în Europa, etica protestantă a muncii a fost substanțial erodată de egalitarism, de intervenția statului şi de o credință foarte răspândită, conform căreia a munci din greu şi a câştiga bani sunt comportamente antisociale”[36]. În Japonia nu s-a pus niciodată această problemă, chiar şi munca dusă la extrem fiind considerată socială, deoarece era întreprinsă în sânul grupului sau al familiei adoptive (compania).

Munca reprezintă „o definiție de sine”, astfel că japonezul este mai destoinic, sârguincios, neostenit şi alocă atâta timp cât este nevoie pentru a face un produs/serviciu de calitate. *Tabelul 1* are menirea de a sublinia diferențele semnificative existente între programul de muncă din Japonia, comparativ cu Statele Unite şi Franța.

Tabelul 1

Analiză comparativă a zilelor de muncă anuale în Japonia, SUA şi Franța (1988)[37]

Indicatori	SUA	Franța	Japonia
Ore de muncă	1.924	1.643	2.168
Zile libere săptămânale	104	104	84
Zile libere (în afara celor săptămânale)	11	11	19
Zile de concediu plătite pe an	26	26	9
Zile de muncă	231	228	253

[34] Cleary, Thomas. *Codul samuraiului*, Bucureşti, Edit. Humanitas, 2008.
[35] Numărul deceselor din această cauză a depăşit 10.000 pe an.
[36] Rene Servoise, *op. cit*., p. 194.
[37] Apud Renaud Maricourt, *Societé japonaise – défi ou modèle?* Paris, Vuibert, 1996, p. 115.

Din datele *tabelului 1*, se observă că japonezii muncesc mai multe ore într-un an, decât americanii şi francezii, iar numărul solicitărilor privind zilele de concediu este mai mic[38]. Subliniem că datele sunt aferente anului 1988, mult după înfăptuirea miracolului japonez (în timpul căruia efortul depus era superior) şi când niponii erau îndemnați de către autorități să muncească mai puțin. Începând cu anul 1986, a apărut sloganul „munciți mai puțin, profitați mai mult de viață", formându-se şi aşa zisele „poduri" între zilele de sărbătoare şi sfârşitul de săptămână pentru a-l prelungi pe acesta din urmă. În ciuda acestor programe, care îndemnau la odihnă, ei continuau să muncească, mânați fiind de aceeaşi dorință de autodepăşire.

Japonia este țara care, cel puțin după Al Doilea Război Mondial, nu a cunoscut absenteismul. Dedicarea acestei națiuni pentru muncă şi companie este redată în *tabelul 2*, care reflectă zilele de grevă la 1000 locuitori, în comparație cu Statele Unite şi Marea Britanie.

Tabelul 2

Analiza comparativă a numărului zilelor de grevă
în SUA, Japonia şi Marea Britanie în perioada 1983–1990[39]

Țara	Anii	Zile de grevă/ 1000 locuitori
Statele Unite	1983	73,46
	1987	18,50
	1990	23,78
Japonia	1983	4,22
	1987	1,43
	1990	1,13
Marea Britanie	1983	66,68
	1987	62,43
	1990	11,36

Bazându-ne pe informațiile prezentate în *tabelul 2*, constatăm că, spre exemplu în anul 1983, americanii au absentat de peste 17 ori mai mult decât japonezii, în timp ce britanicii de aproape 16 ori, fenomen practic inexistent în arhipelagul nipon. Şi asta, în condițiile în care, după un număr impresionant de ore de muncă, *japonezul* petrece mult timp liber cu colegii, iar apoi are nevoie în medie de 2 ore pentru a ajunge acasă. Cu toate acestea, dimineața *el* se trezeşte devreme şi merge la muncă, unde îşi îndeplineşte obligațiile cu strictețe.

Absenteismul la locul de muncă pare a fi anticipat de absenteismul la şcoală. În perioada amintită, nivelul absenteismului şcolar s-a situat la 9% în SUA, iar în Franța la 5%, în vreme ce în Japonia nu a existat un astfel de fenomen[40].

[38] În Japonia, vacanțele anuale sunt de 10–12 zile, în comparație cu Franța, unde sunt alocate 33–35 zile, sau cu Germania, care are circa 40 zile. 31,4% dintre japonezi îşi iau doar între 20–40% din concediul care le revine, iar 30% puțin peste 50%.

[39] Apud Renaud Maricourt, *op. cit*., p. 101.

[40] *Ibidem*, p. 77.

Japonezii se amuză de faptul că birourile occidentalilor sunt pline cu ceasuri, pe care angajaţii le privesc din 10 în 10 minute, aşteptând să vină ora de plecare, să închidă biroul şi să se îndrepte spre casă. În Japonia, programul se încheie abia atunci când munca a fost terminată, fiind dese cazurile în care se rămâne peste program, ca o dovadă a loialităţii faţă de companie. O mare parte din aceste ore suplimentare nu sunt declarate (nefiind astfel luate în calcul de statistici), reprezentând, cum spuneam, recunoştinţa angajatului faţă de companie.

În *tabelul 3*, redăm numărul mediu de ore suplimentare lunare efectuate în anul 1991 în zona Tokyo şi în împrejurimi.

Tabelul 3
Numărul mediu de ore suplimentare lunare în companiile nipone (1991)[41]

0–10 ore	**10–30 ore**	**30–50 ore**	**50–70 ore**	**70–90 ore**	**+ 90 ore**
12,7%	27,6%	26,1%	16,8%	7,2%	7,4%

Subliniem faptul că e vorba doar de ore suplimentare declarate, care reprezintă numai circa 40% din cele reale, efectuate după o recesiune ce avusese loc între timp, când numărul orelor de muncă a fost mai mic.

Cu toate că numărul orelor suplimentare declarate este semnificativ mai redus decât cele reale, doar puţin peste jumătate dintre ele au fost remunerate integral[42], în timp ce aproape 25% au fost neremunerate (*tabelul 4*) – fenomen unic la nivelul celorlalte ţări industrializate.

Tabelul 4
Remuneraţia aferentă orelor suplimentare (1991)[43]

Remunerate integral	**Neremunerate**	**Remunerate până la un anumit nivel**	**Remunerate de o manieră variabilă**
54,9%	24,9%	13,1%	7,1%

Datele analizate ne îndreptăţesc să acordăm Japoniei titulatura de „ţară furnică” şi să ne întrebăm (alături de Suzuki Takashi, citat de Jean Courdy) dacă nu cumva ţara a devenit, la un moment dat, a doua putere a lumii datorită faptului că muncitorul japonez este înainte de toate un japonez? Punctul nostru de vedere referitor la această întrebare l-am formulat prin argumentele prezentate în paragrafele anterioare.

[41] *Ibidem*, p. 116.
[42] Sunt dese cazurile în care orele suplimentare au fost remunerate inferior celor normale, contrar situaţiei din societatea occidentală.
[43] Apud Renaud Maricourt, *op. cit*., p. 116.

3. **CULTUL FAMILIEI (*IE*)**

Ie reprezintă celula fundamentală a societății nipone şi este constituită dintr-un grup social având la bază 3 sau 4 generații ale aceleiaşi familii[44], care trăiesc sub acelaşi acoperiş. Costin Murgescu nota: „conceptul de *ie* este legat de marea familie a civilizației rurale, familie cu ierarhii bine structurate, cu datoria capului familiei de a avea grijă de toți membrii ei şi cu obligația strictă de fidelitate a acestora față de şef”[45].

Prin *ie* nu trebuie să înțelegem doar un aşezământ în care trăiau membrii unei familii şi la care se adăugau cei adoptați, ci o entitate socială în toată puterea cuvântului, care a dăinuit de-a lungul vremii până în zilele noastre, devenind din ce în ce mai puternică.

Ie a reprezentat fundamentul perioadei Togukawa[46], de unde s-a încărcat cu energie; aceasta nu i-a putut fi luată nici măcar de perioada tumultuoasă Meiji, în care se urmăreau introducerea cu orice preț a noului şi abolirea feudalismului, şi nici de ocupația americană. Acest sistem familial s-a sprijinit pe principii feudale şi, chiar dacă feudalismul a fost abolit, principiile lui au rămas în viață. Prin urmare, *ie* a reprezentat şi reprezintă temelia ordinii sociale, conceptul în sine menținându-se până în zilele noastre.

Elementul fundamental al *ie* nu este conviețuirea părinților cu fiii şi nepoții lor şi nici structura conform căreia puterea este deținută de „grupul rezidențial constituit, care formează un grup social bine definit incluzând, în principal, membrii gospodăriei”, de vreme ce există „posibilitatea includerii şi altor membrii”[47]. Altfel spus, notează Chie, „acest grup (*ie*) se sprijină pe o unitate de rezidență (viață comună) şi în marea majoritate a cazurilor, pe o organizare a administrării”[48].

Gospodăria *ie* reprezintă celula de bază a societății, „ierarhizată sub conducerea unui şef, obligatoriu de sex bărbătesc (cu o singură excepție: cea a unei văduve având copii cu vârste fragede)”, iar „şeful era considerat ca administrator temporar al gospodăriei”[49]. La moştenirea titulaturii de „capul familiei” de către fiul cel mare (în general sau de către frații lui, dacă acesta nu este capabil[50]), pe lângă patrimoniul material care i se cuvine, acesta devine şi simbolul familiei.

[44] La generațiile aceleiaşi familii se adăuga cei proveniți din căsătorii, adopții etc.

[45] Costin Murgescu, *Japonia în economia mondială*, Bucureşti, Edit. Ştiințifică şi Enciclopedică, 1985, p. 118.

[46] Această perioadă a avut ca suport moral confucianismul, care promovează ierarhia, pietatea filială, loialitatea etc.

[47] Chie Nakane, *Relations humaines au Japon*, Tokyo, Ministère des Affaires Étrangères, 1983, p. 11.

[48] Eadem, *La société japonaise*, Paris, Armand Colin, 1974, p. 262.

[49] Bernard Bernier şi Vincent Mirza, *Le Japon au travail*, Montréal, Les Presses de l'Université de Montreal, 2009, p. 34.

[50] În cazuri extreme, când existau numai fete, „capul familiei” putea fi unul dintre gineri sau cineva înfiat.

Pentru japonezi, relaţiile existente în interiorul grupului sunt infinit mai importante decât cele din afara lui. Dacă în interior ei sunt extrem de uniţi, în exterior relaţiile sunt foarte reci. Nora care se alătură familiei „adoptive" va avea o poziţie superioară fiicei care a părăsit casa părintească (acelaşi tratament fiind aplicat şi persoanelor de sex bărbătesc[51]). Părăsind casa părintească în urma căsătoriei, fetele se îndepărtează de *ie*, membrilor familiei fiindu-le mai apropiat cineva înfiat (cu care conviețuiesc) decât ele. Elementul primordial este constituit astfel de grupul „de casă". Fraţii se ajută mult mai puţin după ce părăsesc gospodăria părintească, relaţiile strânse fiind între cei care rămân (mai repede este ajutată o cumnată cu care stau în casă decât un frate care şi-a creat propria *ie*).

Un alt aspect pe care ni-l oferă analiza familiei japoneze este faptul că prin căsătorie nu se întemeiază o nouă familie; în marea majoritate a cazurilor, noul cuplu locuieşte împreună cu familia bărbatului, deci este un simplu proces prin care una dintre familii îşi înstrăinează un membru în favoarea alteia.

Sistemul familial este considerat sacru pentru membrii lui, care se supun deciziilor luate de şeful *ie*. Prin urmare, individualismul nu este tolerat în societatea niponă, existând pedepse extrem de severe pentru cei care se împotrivesc.

În felul acesta, s-a conturat *conceptul* de morală domestică, leitmotivul educaţiei copiilor în familii. Conform *acestuia*, pietatea filială căpăta proporţii uriaşe, întreg edificiul social fiind construit pe această virtute. Încă din secolul al VIII-lea, împărăteasa Koken (718–770) decreta obligativitatea deţinerii în fiecare gospodărie a cel puţin un exemplar din Cartea Pietăţii Filiale, care trebuia cunoscută pe dinafară[52].

Având în vedere că religia autohtonă este *shintoismul*, care are ca fundament venerarea strămoşilor, capul *ie* este văzut ca legătura gospodăriei cu aceştia. *Ie* este privită ca „locul medierii între oameni şi anumite divinităţi"[53]. Astfel, puterea părintelui (tatălui) este despotică, hotărându-le celorlalţi destinul. În cazuri extreme se poate ajunge chiar la alungarea lor, dar în realitate întotdeauna părintele îi sprijină, spre deosebire de modelul occidental care contrastează puternic cu cel nipon.

Toate acestea l-au făcut pe japonez să nu aibă un *ego* dezvoltat, să deţină un spirit gregar, cu o tendinţă nativă îndreptată înspre grupism. Maricourt făcea o sinteză a cultului familiei (*ie*), arătând cum a influenţat acesta spiritul japonez, punându-l în antiteză cu cel occidental. Autorul are în vedere că, în cazul nipon, putem vorbi despre „cultura plantaţiei de orez", în care este nevoie de mână de lucru însemnată, îndreptată spre munca în grup, realizată cu deosebită migală şi

[51] De obicei bărbaţii se mută în casele socrilor atunci când aceştia au doar fete. Prin urmare, aceia care părăsesc familia o fac deoarece există alţi fraţi; deci, sunt foarte mici şansele ca alţii din exterior să mai fie încorporaţi grupului. În cazul bărbaţilor, este vorba în general de construirea unor noi cămine.

[52] Octavian Simu, *op. cit*., p. 131.

[53] Patrick Beillevaire şi André Burguière, *Histoire de la famille*, Paris, Armand Colin, 1986, p. 494.

rigoare, în comparație cu activitățile vestice, care se săvârşesc în mod individual sau în grupuri foarte restrânse (*tabelul 5*).

Tabelul 5

Analiză comparativă a spiritului occidental şi japonez[54]

Spiritul occidental	Spiritul japonez
Comportament „sec" şi „dur"	Comportament „umed" şi „moale"
Individualist, precum nisipul	Solidar, lipit precum orezul fiert
Primează raționamentul „rece, intolerant"	Primează sentimentele: „cald, sensibil"
Comunicare verbală	Comunicare non verbală
Prevalare a noțiunilor de drept şi contract scris	Compasiune

Tabelul 5 ne arată că, potrivit spiritului nipon, care-şi menține valorile până în zilele noastre, japonezii sunt solidari, miloşi, iar pentru ei sentimentele sunt mai importante decât raționalul, aşa cum se întâmplă într-o familie autentică. Acest comportament casnic a fost şi continuă să fie transmis la nivelul întregii populații.

4. CULTUL ARMONIEI (WA)

În spațiul nipon, armonia este considerată dintotdeauna sacră. Încă în prima Constituție se găsesc afirmații precum: „armonia este inestimabilă", „*Wa* este cel mai prețios lucru", „armonia trebuie onorată şi continuată" şi „fiecare trebuie să accepte deciziile majorității, chiar dacă este convins că el are dreptate". Un alt argument care vine în sprijinul sacralității armoniei este denumirea *Yamato* pe care a avut-o Japonia, însemnând „marea armonie". *Wa* a jucat un rol fundamental în istorie, Florea Țuiu considerând-o a fi „rezultatul firesc al dorinței naturale de a coexista împreună cu alții".

De la început, copiilor li se explică faptul că trebuie să zâmbească şi să vorbească frumos, irascibilitatea fiind reprimată cu strictețe. De mici, ei sunt educați în acest spirit: al respectării legilor, al expunerii părerilor cu delicatețe, într-o manieră neprovocatoare, fără critici. Sunt învățați să lucreze împreună, dându-li-se sarcini diferențiate de la vârste fragede, respectându-se totodată ierarhiile dintre frați. Atunci când unul dintre ei are o părere tranşantă este imediat mustrat, astfel de gesturi negăsindu-şi locul într-o civilizație precum cea niponă.

În societatea japoneză a fost înălțat un paravan între ceea ce simt indivizii şi modul în care reacționează aceştia. Aici, a fi „sincer" este echivalent cu a te comporta „social", a nu îi deranja pe ceilalți şi a recunoaşte adevărul oficial, public. A acționa cum „trebuie", şi nu conform simțămintelor, este privit ca o virtute, şi nu ca o ipocrizie, precum în Occident. Cel mai important aspect este armonia, iar dacă

[54] Apud Renaud Maricourt, *op. cit*., p. 29.

pentru crearea şi menţinerea ei este nevoie de astfel de practici, japonezul nu face rabat de la ele, fiind încurajat încă de mic să le săvârşească.

Două adevăruri şi-au croit drumul în viaţa niponă: unul public, oficial (*tatamei*), şi unul autentic (*honne*). Apar deseori confruntări lăuntrice între sentimentele colective şi cele personale, victoria fiind întotdeauna repurtată de primele, japonezii fiind maeştri ai artei disimulării.

În situaţia în care simţămintele japonezului vin în contradicţie cu părerea unanimă a grupului, iar exprimarea punctului său sincer de vedere ar duce la periclitarea armoniei, i se cere să vadă dincolo de bariera ego-lui şi să respecte opinia grupului, menţinând astfel buna înţelegere în cadrul comunităţii; sentimentele contradictorii şi le va păstra pentru el, fără să le expună în public.

Japonia este ţara în care declaraţiile sunt vagi tocmai pentru a nu fi prea directe şi se judecă astfel încât atât de preţioasa armonie să fie menţinută. În acest spaţiu, avem parte de înţelegerea jumătăţilor de cuvinte, adevărul fiind oarecum relativizat, pentru a nu fi prea tranşant. În spaţiul nipon sunt des utilizate şi proverbele: „cuiul care iese cheamă ciocanul" şi „este onorabil să nu te opui". Este des întâlnită fraza: „defectul găsit într-o piatră de jad poate fi înlăturat, dar răul comis de un cuvânt este ireparabil."

Într-o ţară în care căutarea armoniei constituie una dintre principalele aspiraţii, japonezul va spune „ceea ce toată lumea spune", va face un anumit lucru pentru că „ceilalţi fac la fel", nefiind permisă nicio contradicţie[55]. La polul opus se situează atitudinea occidentală, unde întâlnim sintagme precum: „este fals ce susţii", „nu ai dreptate", „mă văd nevoit să te contrazic" şi „greşeşti fundamental".

Neapartenenţa la un astfel de grup este o grea povară pe umerii oricărui japonez. Probabil că şi aceasta reprezintă una dintre cauzele care îi determină să facă mai multe concesii decât occidentalii, în ceea ce priveşte grupul.

5. CÂTEVA CONCLUZII

Importanţa mare a cultelor prezentate rezidă în faptul că acestea au reprezentat pietre unghiulare ale fundamentului societăţii şi culturii japoneze. Spiritul lor dăinuie până în zilele noastre cu aproape aceeaşi intensitate.

Ceea ce le este dintotdeauna caracteristic japonezilor, indiferent de epocă, este supunerea lor faţă de stăpân (alături de existenţa relaţiilor de protector-client, capacitatea de a-şi însuşi noul, devotamentul total de care sunt capabili etc.). Societatea niponă continuă să fie ca un ciorchine de strugure (întors cu codiţa în jos), în care, pornind de la împărat, găsim conexiuni până la ultima treaptă pe scara ierarhică a societăţii. Populaţia, la orice nivel, îşi va face o religie din încercarea de a-şi sprijini ţara şi suveranul.

[55] Spre exemplu, atunci când patronatul şi sindicatul trebuie să negocieze, pentru a nu exista o confruntare între cele două părţi, care ar putea tulbura *Wa*-ul din cadrul companiei, există comisii de conciliere, care acţionează ca o zonă de tampon între părţi.

Se poate reține că, în afara faptului că se simt ocrotiți şi favorizați, japonezii au dezvoltată instinctiv apartenența la un grup, aceasta determinându-i să ofere toată loialitatea de care sunt capabili. Spre exemplu, viața angajatului este dedicată întreprinderii, chiar şi la sfârşit de săptămână, când se organizează întâlniri (iar prezența nu este obligatorie) toată lumea participă. Pentru ei este important să îşi arate devotamentul, deoarece acesta este cel mai apreciat aspect în cadrul companiilor. Adesea muncesc peste program, fără a îndrăzni să se gândească la plata unor ore suplimentare, iar drept răsplată compania, la rândul ei, când îşi atinge obiectivele, le distribuie bonusuri substanțiale.

Un aspect important al vieții nipone este faptul că aceste culturi au fost răspândite şi în cadrul companiilor. În Japonia, compania negociază direct cu angajații, sindicatele fiind structurate pe întreprinderi, şi nu pe bresle. Este vorba despre sindicate în cadrul firmelor, din care fac parte angajați aparținând tuturor scărilor ierarhice, şi nu unui sindicat al sudorilor, de pildă, care să îi reprezinte în toate companiile. Această situație este una benefică, deoarece în perioada în care firma înregistrează performanțe, compania are posibilitatea oferirii unor bonusuri şi privilegii mai mari, iar în cazul în care trece prin anumite „tulburări" economice, cuantumul acestora se diminuează, fără să apară contestații, întrucât toată lumea cunoaşte starea companiei. O negociere la nivel de branşă poate crea probleme unei firme care se află într-o postură dificilă la un moment dat, se poate ajunge chiar la faliment şi la concedierea angajaților (prin cererea unor salarii peste posibilitățile existente).

Un rezultat al acestor culturi este şi sistemul angajării pe viață. Datorită muncii asidue, japonezilor nu le rămâne timp de socializare în exteriorul companiei. Grupul ocupațional răpeşte majoritatea timpului, întreprinderea devenind o a doua familie. Astfel, se conturează o diferență majoră a lumii nipone față de cea occidentală: în timp ce în Vest angajatul este privit ca făcând parte din clasa lui socială înainte de orice altceva, în arhipelag el face parte din companie. Dacă salariatul occidental este considerat o persoană care îşi vinde forța de muncă firmei, angajarea lui reprezentând ceva efemer, în Japonia purtătorul forței de muncă este perceput ca parte integrantă a întreprinderii (insideri). Dacă în Occident se găseşte un „loc de muncă", în arhipelag se „intră într-o companie".

Paternalismul determină patronul să aibă grijă de angajații săi atât din punct de vedere material, cât şi spiritual. Astfel, pe lângă faptul că sunt tratați cu respect, sunt considerați importanți (spre exemplu: propunerile lor sunt aduse în discuție), li se oferă şi o serie de avantaje financiare: bonusuri, apartamente de vânzare mult sub prețul pieței, chirii preferențiale etc. În schimbul acestei griji, salariații vor da dovadă de o loialitate trup şi suflet, vor fi dispuşi să facă orice sacrificiu pentru compania protectoare (precum samuraii perioadei Togukawa). Se creează astfel relații emoționale, afective, sentimentale, aidoma celor din perioada, feudală care confereau forță şi substanță grupului.

În sfârşit, un element de mare importanţă poate fi consensul, urmărit în toate activităţile nipone. Astfel, în cadrul companiilor funcţionează un sistem prin care oricine poate propune îmbunătăţirea proceselor companiei; acestea sunt dezbătute şi, după ce se ajunge la consens, sunt repede puse în practică. Un factor important este faptul că, odată ce se regăsesc în minoritate, cei care nu erau întru totul de acord se aliază numaidecât taberei care a propus[56]. Astfel, timpul pierdut pe durata procesului decizional este câştigat în cadrul implementării; după discuţiile avute, toţi angajaţii cunosc şi îşi însuşesc noua hotărâre.

În concluzie, cultele respective reprezintă aspecte importante în dezvoltarea naţiunii nipone, influenţând societatea în profunzimea ei.

[56] Disensiunile prelungite nici nu şi-ar avea locul într-o societate armonioasă şi consensuală ca şi cea japoneză.